

Požar

Igor Torkar (v civilnem življenju ing. kemije Boris Fakin) se je rodil leta 1913 v Kostanjevici na Krasu, po prvi svetovni vojni se je s starši preselil v Ljubljano, kjer je doštudiral in na tehniški fakulteti opravil diplomu iz kemije. Kot študent je bil član naprednega »Slovenskega kluba« in nekaj časa urednik lista »1551«, med okupacijo je bil aktivist OF, dve leti pa je preživel v koncentracijskem taborišču (Dachau,

Igor Torkar

Sachsenhausen). Zdaj je zaposlen kot profesor tehnologije na Akademiji upodabljajočih umetnosti v Ljubljani.

Torkar se je najprej oglašil kot pesnik, tik pred vojno, leta 1940, z Blaznim Kronosom, in takoj spet po vojni (1946) s Kurentom. Vendar se je že naslednje leto predstavil z dramo Velika preizkušnja in poslej ostal zvest gledališču. Spotoma se ukvarja tudi s satiro. Od obsežnega opusa njegovih dram jih je Mestno gledališče v Ljubljani krstilo štiri, Drama SNG tri, Beograd eno, Zagreb eno, Nova gorica eno in RTV Ljubljana pet. Lani je Mestno gledališče ljubljansko igralo njegovo Zlato mladino ob razprodanih dvoranah. Pri Mladinski knjigi je v tisku knjiga petih njegovih dram s spremnim esejem Tarasa Kermavnerja.

Torkar je bil že od vsega začetka dramatik, ki ga je zaposlovala predvsem problematika družbeno-konfliktnih situacij, odnosov med ljudmi v takih situacijah in nikoli premagana, neprestano se ponavljajoča moralna in politična dilema na relaciji posameznik—družba. Iz podobnega navdiha je nastal tudi pričujoči dramski monolog, ki je po eni strani neprikrita polemika z že znanim stanjem v našem gledališču (včerajšnjega dne?), hkrati pa je ta gledališkost samo prispodoba za konkretnjšo stisko naše današnje družbe in človeka v njej. Prav prek te simbolike in polemičnosti se Torkarjev Požar pridružuje dramskim besedilom Bojana Štiha in Dušana Jovanovića, ki smo ju objavili v 8—9 številki Sodobnosti.

Ta monodrama je bila napisana za mojstrskega slovenskega igralca Staneta Severja. V pričujoči verziji teksta — katerega je Sever, mesec dni pred smrtjo, sprejel v repertoar za svoje Gledališče enega, kot drugo ali tretjo premiero — sem od Severjevih nasvetov nekatere upošteval.

OSEBE:

*Valentin ... cirkuški klovn, predčasno upokojen
Glasovi raznih oseb ... posneti na magnetofonski trak*

SCENA:

Ves odrski prostor je bel. Zadaj gladka bela zavesa, ob straneh nagubane bele zavese. Tudi tla so bela. Skratka, to je bel, irealen prostor klovnovih spominov. Ob levi zavesi, bolj spredaj, bel direktorski fotelj. Sredi odra, bolj zadaj, stoji, malo diagonalno na tleh, 2 m visoko in 1 m široko zrcalo v belem okvirju. Spredaj, ob desni zavesi, bela, revna miza in dva bela stola. Na mizi zrcalo v belem okvirju in bela škatla šmink. Na odru po tleh so še kitara, boben, razne maske.

V dvorani luč ugasne. Po kakšni minuti napetega pričakovanja, kdaj se bo zastor dvignil, zaslišimo pri vhodu v dvorano hrup zaloputnjenih vrat in glasno, jezno govorjenje. Vstopil je Valentin, ogrnjen v črno pelerino, dolgo do tal. Nosi bel magnetofon.

VALENTIN: Ne bodite, no, tako uradniški! Zastor je spuščen! Saj še niso začeli! Zaradi minute zamude pa res ne bom do odmora stal v kadalnici! Sploh pa ne morejo začeti — brez mene ...

Špic reflektor osvetli Valentina, ki se po sredi parterja — s postanki — bliža odru.

VALENTIN: Oprostite, spoštovani gledalci! Dober večer! Vem ... ne poznate me. Ne bom nevljuden. Predstavil se vam bom ... ampak ne samo z imenom in priimkom, ki pravzaprav o človeku ne povesta ničesar. Predstavil se vam bom temeljiteje. No ... zaželel sem si med ljudi ... med žive ljudi ... Če imaš malo svojcev in si sam ... Sicer pa ... Kljub svojcem in ženi in otrokom in prijateljem in ljubezni sem bil vse življenje prekleto sam! Marsikdo med vami bo razumel ... kako je to. In z leti si zmeraj še bolj sam ... Včasih te nepremagljivo zažaja, da bi se napil govorjenja z ljudmi ... da bi govoril in govoril ... in — izgovoril, izkričal, izbruhal iz sebe na mašno obleko ljudi vse krvave kepe zla in težav, ki jih z leti vedno težje prebavljaš v želodcu svoje duše. In če čisto sam preživotariš, prezmerjaš in prekolneš, recimo, še svoj rojstni dan — takó kot danes jaz — zvečer ne vzdržiš več v sovražni in cinično gluhonemi sobi. V hipu sem se odločil. V gledališče grem — sem si rekel — ali z drugimi besedami — v džunglo spominov grem. Da ... spoštovani gledalci, gledališče ni nič drugega kot oživljen labirint, džungla, močvirje naših spominov. Davnih in včerajšnjih in današnjih — in *jutrišnjih* spominov. Nikar me ne glejte tako začudeno in neumno. So! Tudi jutrišnji spomini so.

Spoštovani gospod . . . da, da, vi, ki ste kot kakšen salonski marksist . . . in vi . . . lepa, mlada neumnost v seksi toaleti . . . gotovo vas je že kdaj prav spomin barabsko ugriznil in vas spomnil, kakšen bo — če boste živeli tako grdo, kot živite — vaš jutri in pojutri in tisti zadnji, najbolj humani dan, ki nam s strehe življenja vrže na neumne glave zadnjo opeko . . . Kajne, dragi gledalci . . . že tavate v labirintu, v džungli spominov, že tonete v njihovem močvirju? Skratka, že ste v večnem gledališču resnic in laži hkrati . . . Ljudje . . . dajte . . . haha . . . nekaj neumnega neizvedljivega vam predlagam . . . Poskušajte biti vsaj enkrat malo človeški in . . . odrešite me . . . za uro, dve moje hudobne samote. Vprašujete — kako? Preprosto. Nocoj bodo gledališče — moji spomini. Močvirje mojih spominov . . . Nočem da bi mi metali rešilni pas, če se bom v močvirje spominov pogreznil prek grla . . . Samo poslušajte jih . . .

Zastor se dvigne. Bela scena je osvetljena z močno belo svetlobo.

VALENTIN: Vidite . . . Labirint mojih spominov. Ves bel. Barve spominov zmeraj zbledijo. Ostanejo le njihove oblike. Trde in mehke, napete in mlahave, polne in votle, zobate in brezzobe. Mlahavih in votlih in brezzobih je zmeraj več.

Valentin gre k odru, na stopnicah se ustavi in odvrže črno haljo, pod katero je oblečen v belega klovnskega pajaca.

No, strahopetci, si upate z mano? Poslušati spomine *hudobnega* človeka zares iskreno je velik pogum.

Valentin gre na oder in se ves bel kar nekam zlije z belino prostora. Postavi bel magnetofon na mizo, vtakne kabel v stikalo in dvigne pokrov z magnetofona. Med tem delom govori.

Moj bog, če ne bi imel magnetofona. Koliko vsega bi šlo v pozabo. V moji trdni glavi . . . pa tudi v glavah drugih, v glavah nočnih čuvajev, ki stražijo, na primer, čistost naprednih idej. To je moj hobi. Eni zbirajo glavničke, prtičke, stekleničke, drugi dišeča mila . . . jaz — spomine . . . glasbo, pogovore, glasove, zvoke, šume, dogodke, vse . . . vse, kar sem le mogel posneti na trakove. — Kaj pravite, gospod? Vi, vi v tretji vrsti! Da se taka zbirateljska vnema velikokrat izrodi v čudaško manijo? Res je. Čudaški postajam. Lovim in zapisujem spomine v ječo magnetofona, čeprav si hkrati zmeraj bolj želim, da bi mi čim več spominov ušlo. Pobegnilo za zmeraj! Posebno tisti najhujši, najmočnejši, najbolj trdoživi, najbolj krempljasti spomin! Vsi ga poznate, kajne? Tudi vsak od vas premore med svojimi spomini enega, ki ima najbolj ostre kremplje. Neusmiljen je, nepodkupljiv, hudobno pošten. (*Ostro v dvorano.*) Vsi imate kakšen tak spomin, ki ga ne morete odgnati, ker se vam zmeraj znova vrača kot lakota. Vsi! Vsi!! (*Se pomiri.*) Med klovni, s katerimi sem nastopal, sva se najbolj razu-

mela z enookim Frenkom. Tudi on je bil med ustanovitelji našega cirkusa. Oko je izgubil, ko smo prvič vsi pomagali postaviti šotor Zlate arene. Konec bingljajoče jeklene žice ga je udaril po levem očesu tako močno, da se mu je izlilo po licih. Vedno sva tičala skupaj. Nastopala in popivala sva skupaj. Bila sva si kot brata. Ta enooki Frenk je naš cirkus ljubil fanatično, slepo! Trmast, prepirljiv, včasih hudoben, a nepokvarjen, pošten fant. S spominom na enookega Frenka je privezan tudi moj najbolj trdoživ in ... trmast, krvoloččen spomin ... (*Zmeraj bolj razburjeno.*) Preklel in zaklel sem ga v tale ... v tole ... Moj bog, kako je gorelo. Še zdaj vidim enookega Frenka in — požar ... (*krikne*) požar ...

Scena se malo zatemni. Valentin vključi magnetofon. Slišimo naraščajoče šume velikega požara: prasketanje ognja, gasilske trobente, padanje in hreščanje tramov, panično kricanje ljudi, šumi brizgajoče in padajoče vode. Hkrati z naraščanjem teh шумov begajo po vsej sceni, od spodaj navzgor, lise bele svetlobe, tako da zbujajo asociacijo na migotanje ognjenih plamenov. Te lise bele svetlobe begajo tudi prek Valentina, ta pa otrpne v negibno pozo. Od čudne mešanice sovraštva in ljubezni razprte oči mu stekleno strmijo v prazno.

VALENTIN: Zublje, ki so lizali nebo ... je enooki Frenk gledal molče, s trmasto stisnjenimi ustnicami.

Magnetofon se ustavi, svetloba preneha migotati. Scena se znova bolj osvetli. Valentin se zdrzne.

VALENTIN: Kadar na ta požar pozabim, kar nekam laže živim. Se pravi, životarim ... In požiram knjige. Hahaha. S kostmi in kožo pisateljev. Rad berem poezijo, še raje drame, najraje pa komedije. (*Nenadoma se odsotno prikloni in strastno zrecitira.*)

Le ugasni, ugasni, kratka luč! Življenje
je potujoča senca, beden komedijant,
ki petelini kakšno uro se po odru,
a hip potem o njem ni sluha. Življenje ...
le pravljica, ki bedak jo pravi,
vsa zvočna, a burkasta ... brez pomena.

Veste, poleg magnetofona je branje moja najbolj požrešna strast. To je pravzaprav ... beg pred vami ... beg pred ljudmi ... do katerih pa sem na splošno ... priljuden, požrtvovalen, prijazen, zabavam jih, zbijam šale. Poklic, kaj hočete. To preide v kri. Kadar pa spet zagori ... s pekočimi zublji in ječi in se ruši in prasketa — mi prasketa v drobovju in gori mi v glavi — in v srcu. Pamet je proti požarom bolj odporna kot srce. (*Se trpko zasmije.*) Pamet ima mnogo višje tališče kot srce. Srce je majhno in zato vsakokrat zgori — hitro. In potem imam tule pod rebri samo še košček črnega oglja. Tudi zdaj ga imam ...

Pamet pa se mi noče nikoli staliti! Po cele ure me preganja po sobi gor in dol in me že šestnajst let sili, naj o tem požaru vse pretehtam, ocenim in razsodim, ali sem dovolj skrbel in varoval in pomirjal nepreracunljivega prijatelja enookkega Frenka, ki so ga po požaru zaprli . . . Razmišljanje o tem zmeraj odrivam in postanem hudoben in niti sam sebi nočem povedati, kar bi moral . . . In prav v tem je moje trpljenje, da nočem vedeti, kar vem. Nocoj bom poskušal sebi in vam povedati vse. Brez izmikanja in brez olepševanja. Vse! *Kakšen* je bil ta požar . . . *kda*j je bil . . . *kaj* vse je zgorelo . . . in *zakaj* ga je enooki Frenk gledal molče, s trmasto stisnjenimi ustnicami . . . Vendar vam moram pred tem . . . Zdi se mi namreč, da vam nisem še dovolj jasno razložil, *zakaj* nocoj nisem zdržal doma in sem vdrl v vaše gledališče in zmotil vaš mir . . . Blaženi mir, kajne? Za ta prekleti osebni mir in udobje smo pripravljene pohoditi in zlomiti vse. Tudi svojo hrbtenico! Počasi se vsi spremenimo v spravljive mevže, kajne? Tega ne ugotavljam z razumom, ampak *čutim*. In zato me je sram — ker zmeraj bolj *popuščam*.

Nenadoma se zgubi v povsem drug spomin, ki s fabulo, katero pripoveduje, ni v neposredni zvezi, vendar pa je z njo halucinantno povezan v njegovi podzavesti, povezan s kompleksom požara, ognja, gorenja, vročine itd., tako da te spomine ali kratke utrinke iz svoje podzavesti (ki tudi pozneje njegovo pripoved večkrat pretrgajo) pripoveduje odsotno, kot v hipnozi, a vendar penasto strastno, večkrat prepirljivo in celo ceneno kričavo.

Ja, ja, vem! Vem!! Že stokrat, tisočkrat si povedala. Pa ni res! Ne, nil!! Pri odprtih vratcih je bolje, pa amen! Kar daj — didl dudl — kar vrti staro lajno . . . Madona, mi greš na živce! Kadar bom pri štedilniku jaz, bodo vratca za zrak odprta, pa če se razpočiš! Samo takrat drva pravilno in ekonomično zgorevajo. Razumeš? Ko so vratca *od-pr-ta!* Trapa, prav takrat, kadar prasketa, pravilno gori. Ne, odprta bodo, madona! In če jih boš stokrat zaprla, jih bom stoenkrate odprl in pika in zgini k hudiču. Nič preveč ne gori. Nobene toplote ne mečem skozi dimnik, ampak samo saje. Ne, ne bom! Nehaj, ti pravim! Pa še kako bom naložil in vratca bodo od-pr-ta, od-pr-ta . . . Hahaha . . . naj gori. Kar naj gori, vse naj zgori . . . s tabo vred, trma hudičeva! . . . Iz tebe se že kadi, že tliš, že goriš. Goriiiiš . . . Madona, smrdi po roževini . . . po osmojenem škrbastem starem glavniku . . . hahaha . . .

Nenadoma se odsekano neha smejeti, zave se okolice in prične gledalcem mirno pripovedovati naprej.

Kot upokojenec sem se pred štirimi meseci preselil iz nemogoče kasarne upokojencev v samski dom. Prav danes dopoldne me je obiskal upravnik doma. Na vrata je potrkal tako nenadoma in tako glasno, da mi je srce zaropotalo kot star ford . . .

Zaslišimo glasno trkanje na vrata, posneto na magnetofon.

Naprej . . . (*glasneje*) naprej, prosim!

Valentin vodi prividni dialog s prividnim obiskovalcem.

GLAS: Dobro jutro. Dovolite . . . jaz sem novi upravnik tega doma samcev . . .

VALENTIN: Dobro jutro. Veseli me. Veste . . . tako redko me kdo obišče. No . . . sedite prosim . . .

Valentin igra, kot da pelje prividno osebo k mizici, kjer oba sedeta.

VALENTIN: Moje ime je Valentin. Predčasno upokojen cirkuški klovn. Cirкуси prve klase: Klutsky, Barna; Corona. Valentinu je ploskal Dunaj, London, Berlin, Pariz . . . Pariz, gospod upravnik.

GLAS: Ste v našem domu zadovoljni?

VALENTIN: Eh, gospod upravnik . . . Človek . . .

GLAS: Razumem. Nerodni časi za upokojene klovne. Najbrž imate premajhno pokojnino, da bi zmogli oskrbnino prvega razreda.

VALENTIN: To bo trajalo samo še kakšen mesec, gospod upravnik. Zdaj mi pošilja pomoč pokojninski fond naše Zveze cirkuških artistov . . . Kmalu . . . najbrž s 1. marcem, pa bo začel plačevati zame — *moj sin!* Žena, evropska slavna žonglerka Stella — mi je umrla za pljučnico že leta 1928. Hči — Srebrna ptica — se je ubila v cirkusu . . . — (*nenadoma z nepremagljivim besom*) — zaradi brezsrčnega špekuliranja direktije cirkusa. In to leta 1954, ko ves svet kar naprej čveka samo o humanem delovanju in varovanju človeka! (*Se pomiri in sam sebe s težavo prepričuje.*) No, saj ne rečem . . . sin me ni pozabil. Že večkrat je sporočil, da bo prišel. Saj ga razumem. Preveč je zaposlen. Veste . . . moj sin je direktor našega največjega cirkusa Zlata arena (*rdeč reflektor osvetli fotelj*). Čudno. Vaš glas je neverjetno podoben glasu mojega sina. (*Se zasmee.*) Najbrž zato, ker ste tudi vi direktor. Glas vseh direktorjev je isti! Sina prav *danes* pričakujem. *Danes* bo zagotovo prišel.

GLAS: Danes? Zakaj pa prav danes — če smem vprašati — gospod Valentin?

VALENTIN: Eh, smešno . . . (*z grenkim nasmeškom*) Rojstni dan . . . gospod upravnik. Najbrž bi se spodobilo, če bi sin na tak dan . . . Sicer pa . . . Ničesar od nikogar ne potrebujem! Oprostite, da vas morim z javkanjem . . .

GLAS: Nikarte no. Čestitam. Veseli me, da — kot vidim — z zdravjem nimate še nobenih težav.

VALENTIN: (*klovnsko šaljivo*): Če mi ne bi skleroza kdaj pa kdaj razmetala podstrešja, bi še kar šlo.

GLAS: No . . . upam, da se bomo razumeli. Ne bi vas rad motil, ko bo prišel — vaš sin.

Valentin igra, kot da spremlja prividnega upravnika, ki je vstal od mize — k vratom.

VALENTIN: Hvala za obisk. In . . . ponavljam, gospod upravnik, ničesar ne potrebujem. Zadovoljen sem.

Rdeč reflektor ugasne. Valentin gre proti publiki.

VALENTIN: Ne znam vam razložiti, spoštovani gledalci, zakaj me je jutranji obisk prijaznega upravnika nekam čudno — *razjezil!* Najbrž zato, ker je sprožil v meni plaz spominov. Ves današnji dan sem bil nemiren, nekam razcefran in v mislih hudoben. Zadnja leta sem vse večkrat hudoben, zavestno hudoben! Če bi me takoj za upravnikom kdorkoli obiskal, bi se z njim gotovo zlobno prepiral zaradi česarkoli.

Spet se zgubi v spomin, ki ni v neposredni zvezi s fabulo. Spet govori odsotno, kot v hipnozi, a strastno. Kriči.

Orožje dajte mi, orožje! Ven!
 Če vaše zatrdilo mi ne laže,
 ostati ne bežati mi ne kaže.
 Utrudil sem se sonca! Zdaj bi rad,
 da zruši stavba se sveta v prepada!

Se zdrzne iz odsotnosti in spet govori gledalcem.

Danes kar ne morem skočiti z grmečega plazu spominov . . . Še zdaj me nosi s seboj . . . Rad bi vam povedal nekaj nenavadno čudnega . . . Že v začetku sem vam rekel, da verjamem tudi v spomine o prihodnosti . . . Najmanj trikrat sem zagledal lesket tistega — požara v desnem očesu enookega Frenka — veliko prej, preden je zares izbruhnil. To je bilo približno deset let po tistem, ko smo pred dobrimi dvajsetimi leti na novo ustanovili naš cirkus Zlata arena, v katerem je zdaj že dolgo direktor moj sin, ker je še vedno — *živi mrtvec* . . .

Kaj pravite, gospa, da govorim zmedeno? Navidez res. Ko pa vam bom povedal vse o tistem požaru, boste vse razumeli. Moj bog, s kakšno poštenostjo in ljubeznijo smo vsi garali, da bi postal naš cirkus — edinstven! Direkcija je angažirala samo najbolj kvalitetne, poštene artiste . . . Naš program je bil tako nov, da so ga vedno večje množice gledalcev spremljale z viharnimi aplavzi! In kako je bila ta naša Zlata arena v prvih letih po ustanovitvi že sama na sebi lepa . . . Novo šotorsko platno, še čisto, svetlo modro. Imel si osrečujoč občutek, da nastopaš pod milim, brezoblačnim poletnim nebom. Velikanski jambori in prečni nosilci so biti tako sočno rjave barve, da se je zdelo, kot da nosijo cirkuško platneno streho na svojih ramenih dobrodušni giganti mulati, ki z razkoračenimi nogami stojijo v treh arenah, v katerih je bilo žaganje zmeraj čisto, in rumeno kot zlato in tako sveže, da je ves cirkus dišal po smrekovi smoli. Ne — v prvih letih naša arena nikoli ni smrdela po živalskem urinu! Še danes me vonj smrekove smole zmeraj spomni na prva srečna leta našega cirkusa . . . ki so bila tudi zame

med najbolj srečnimi v mojem življenju. Po večerni predstavi sem ponavadi ostal še v praznem cirkusu. Sam ... ves majhen v ogromnem šotoru ... in vendar velik, zaradi srečnega občutka, da sem delček pomembne celote, da sem nepogrešljiva reč med rečmi tega cirkusa ... kot med zelenimi stoli stol, na katerem sem sedel. Ob cigareti, ki sem si jo po predstavi vedno prižgal — drugače malo kadim — sem zmeraj samokritično ocenil svoj nastop in ves program našega cirkusa. Takrat sem bil še čisto drugačen, kot sem danes. Takrat sem še verjel, da žabe ne morejo leteti. Včasih je prisedel h kritičnemu pomenku še kdo od direkcije. V devetem letu po ustanovitvi cirkusa so ljudje od direkcije prvič zavrnilo mojo kritiko programa, češ da sem konservativen godrnjač! Mogoče sem se prvič res malo spozabil, ker sem preironično dražil samega direktorja, da tudi sam zelo rad gleda nage ženske. Tega v tistih letih še nisem počel, z ljudmi sem se pogovarjal spoštljivo, razumevajoče in vljudno, tudi kadar sem bil odločen. Toda — kvaliteta našega programa se je slabšala!! Direkcija je pričela popuščati nizkim strastem ceste, da bi privabila v cirkus čim več ljudi. Jaz pa sem pre-rokoval, da bo prav zato gledalcev zmeraj manj! Direkcija je našim mojstrskim plesalkam na vrvi ukazala, da se morajo med izvajanjem svojih točk na vrvi — še sleči do golega! Enooki Frenk in jaz sva prva protestirala, da spada striptease v nočne lokale in da publika želi v cirkusu *cirkuški* program, a kadar hoče gledati striptease, gre v nočni kabaret, in da bomo zato publiko izgubili! Direkcija mojih in še hrupnejših protestov enookega Frenka ni hotela poslušati ... in publika nas je pričela zares zapuščati. Počasi, a vztrajno. Vidite ... takrat sem prvič videl *lesket* — *prihodnjega požara v desnem očesu enookega Frenka!*

Nenadoma zaslišimo grob glas iz publike, ki je posnet na trak in prihaja iz zvočnika, ki je montiran nekje v sredi dvorane.

GLAS: Pretiravate, človek božji, kot kakšen podeželski mežnar! V našem modernem in sproščenem času slačenje žensk res ni več smrtni greh! Malo stripteasa — za boljšo prebavo — nikjer ne škodi, še najmanj v cirkusu!

VALENTIN: Ni res! Direkcija je prav s tem stripteasom prvič *sramotno izdala* temeljna načela našega novega *cirkuškega programa!*

Vedel sem, da je prvo — čeprav še majhno izdajstvo — vedno začetek zmeraj sramotnejših izdajstev! Dolge tedne me je kuhala mrzlica jeze. Jeza se pri meni izraža najprej v molčanju. Mislim sem, da bomo potem — ko so izvolili za direktorja mojega sina — napake popravili. Zmotil sem se. Nisem mogel več molčati. Kadarkoli je sin prišel v moj stanovanjski vagon, sva se prepirala. Tudi te prepire sem zmeraj posnel na skrit magnetofon. Mogoče bodo kdaj še zanimiv dokument. Kar pošljajte ... Samo zamižim, pa vse razločno slišim, kot da je zdaj. Za-

mižite z mano! V temi so vsi glasovi jasnejši, glasnejši in čudno pomembnejši . . .

Valentin vključi magnetofon, na katerem slišimo prepir med njim in sinom. Hkrati ugasnejo vse luči na odru in tudi varnostne lučke v dvorani, da nastane popolna tema. V tej popolni temi slišimo na trak posnet prepir.

GLAS: Sit sem te! Oče gor, oče dol — ne bom več prenašal tvojega ironiziranja našega programa.

VALENTIN: Ob ustanovitvi cirkusa smo se dogovorili, da bodo zabavno glasbeni del programa izvajali samo mojstrski virtuozi na raznih glasbilih in profesionalni pevci! Zakaj si večino mojstrov odstavil?! In dovolil, da nastopajo kosmati kričači s kosmatimi glasovi in diletantski popevkariji z bebasto monotonim truščem električnih kitar?!

GLAS: Današnja publika hoče prav to!

VALENTIN: Pa ne v cirkusu! Za to so popevkarski festivali. Ne vidiš, da je v našem cirkusu vedno več sedežev praznih?! In zakaj naši skupini klovnov tekste zmeraj večkrat cenzuriraš?!

GLAS: Ker se greste satirike, ki si domišljajo, da bodo svet popravili s čvekanjem. Klovna, ki preveč koketira s satiro, gledalci ne marajo. Ljudje si po trdem delu radi odpočijejo v nedolžnem smehu, ki nikogar ne ugrizne!

VALENTIN: Vem, vem. Burkaste točke nepoštenih klovnov so zaželen *opij*, ki množicam pospešuje prebavo in — dremež glave. Dremave glave pa niso nikomur nevarne, kajne, dragi sin? Našemu cirkusu so potrebni resni, ostrovidni, pogumni in celo nesramni klovni. Naj kar pljuvajo na dvojno moralo lažnivcev, ki jih je vedno več v vodstvu in na sedežih naše Zlate arene! Čimveč nesramnih klovnov!

GLAS: Ki spravljajo direkcijo v zadrego pred javnimi tožilci. Hvala.

VALENTIN: Ne boš me prepričal, da naj bo klovn samo burkač. Samo trobilo direkcije. Ne, ne! Klovni, dragi moj, so sonce in dež in veter! Prežarijo, preperejo, preprihajo ta naš človeški cirkus, da se ne usmrađi!

GLAS: Romantične fraze! Sentimentalni humanizem!

Valentin ustavi magnetofon. Hkrati s tem se na odru znova prižgejo luči.

VALENTIN: Takih in temu podobnih preprirov je bilo med nama vsak teden več. Enooki Frenk se je z mojim sinom prepiral že kar histerično. V meni se je dogajalo nekaj nerazumljivega . . . Cirkuške klopi, žaganje v areni, platneno streho, jambore, vrvi . . . sem kakšen dan kar nena doma zasovražil — kot da so ljudje. V enem od takih dni — enooki Frenk je ravnokar ves popenjen prišel iz direkcije — sem *drugič* jasno zagledal *lesket tistega* — *prihodnjega požara v desnem očesu enookega Frenka!* Povedati vam moram še nekaj. Obvladam dve klovnski stroki — nastopam kot specialist za maske, imitator človeških mask — včasih pa — kot kupletist in humorni virtuoz na glasbilih. Danes pod večer —

— po upravnikovem obisku — me je obiskal tudi . . . Kar brez trkanja je planil v sobo. Govoril je mrzlo in hitro, kot bi streljal z brzostrelko . . .

Valentin v naslednji sceni z drugim glasom igra tudi prividnega prišleca. Rdeč reflektor osvetli fotelj.

VALENTIN-MENEDŽER: Dober večer, pozdravljen, moj poklon in spoštovanje . . .

VALENTIN: Oprostite . . . Dober večer . . . Ne poznam vas. Najbrž ste zamenjali vrata.

VALENTIN-MENEDŽER: Ne, ne. Nikakor. Nisem, ne, nisem zamenjal vrat . . . čeprav se že temni in je že kurji mrak, se vam ne zdi? Lahko prižgem luč?

VALENTIN: Prosim . . . seveda . . .

VALENTIN-MENEDŽER: Veste, rad imam luč, mnogo luči, svetlobo, reflektorje, blišč in lesketanje in okraske in luskaste kostume. Veste, to je v zvezi z mojim poklicem . . .

VALENTIN: Kaj želite?

VALENTIN-MENEDŽER: Dovolite mi, da se najprej predstavim, da bova tako rekoč oba vedela, kam, kdo, s kom. Moje ime Silvester Govednik, menedžer, iniciator, organizator in propagator cirkuških programov Zlate arene. Skratka, direktor agitacijsko-propagandnega oddelka. Ali krajše, direktor agitpropa cirkusa!

VALENTIN (*nezaupno*): Vas je poslal moj sin? Kaj bi z mano? S predčasnim upokojencem . . . Zgrešili ste vrata.

VALENTIN-MENEDŽER: Ne, ne . . . Odličen obraz . . . Ekspresiven, privlačen, rezan, moški, skratka, pravi klovnski obraz. Kapital, gospod. Prav takega potrebujemo. Čim več sugestivnih klovnskih obrazov, gospod, saj razumete, kajne? Med strokovnjaki ni treba dosti besed, da se . . .

VALENTIN (*neprijazno*): Kaj bi radi od mene?

VALENTIN-MENEDŽER: Pripravljamo edinstven, svojevrsten, fantastičen spektakel, gospod. Rajske inscenacije, rajski kostumi, nebeške točke, peklenski triki. Za novo gala predstavo Zlate arene pripravljamo tako bleščeč program, da bo publika kar — *oslepela*. In to je zmeraj dobro. Direkcija je zato sklenila, da moramo znova angažirati tudi vse naše klovne.

VALENTIN (*sovražno*): Kako — vse??!

VALENTIN-MENEDŽER: Vse. Spoznali smo, da jih potrebujemo kot . . . kot nekakšno . . . scensko dopolnilo, ornament, okrasek, saj razumete . . . Kot kontrapunkt glavnemu programu, ki ga sestavljajo preizkušeni triki naših čarovnikov, nepričakovani veletocih umetnikov na trapezih, naši specifični čudeži narave, kot npr.: pol riba pol žena, mož z ženskimi prsmi, ženska z dolgo brado in končno naša znana dresura.

Ne zastarela dresura levov in tigrov, temveč napredna, tipično naša dresura vseh vrst domačih in drugih malih živali!

VALENTIN: Poznam te vaše novotarije. Ničesar junaškega, ničesar častnega ni v tej vaši dresuri! Kdor zdresira tigra, je pogumen! Dresura bolh, psičkov, prašičkov, opic in raznoraznih papagajev, pa je zame nekaj grdega, bednega, nekaj . . . človeka nevrednega. Sem pač konservativen, kaj hočete.

VALENTIN-MENEDŽER: Odlično, sijajno, fantastično. Direkcija mi je še posebej naročila, da moram angažirati tudi nekaj konservativnih klovnov, ker želi, da bi imel naš novi program čim bolj *demokratično* . . . — fasado, saj razumete, kajne . . .

VALENTIN (*grenko*): O razumem. Scensko dopolnilo, ornament, okrasek glavnega programa . . . (*Ogorčeno.*) Predobro razumem, gospod!

VALENTIN-MENEDŽER: Lepo, prekrasno, hvalevredno, veseli me. Z inteligentnimi klovnimi res ni težav. Takoj vam moram povedati dobro novice. Direkcija je sklenila — z večino glasov — da bo odslej vse svoje klovne — *dobro* plačevala.

VALENTIN (*ironično*): Zaradi demokratične fasade, kajne? Meni ni za denar, gospod. Zame bi bil honorar — *nastop*. Še en nastop. Živ klovni ne sme zavreči nobene priložnosti za nastop . . . Domislil sem precej edinstvenih klovnskih točk, vrednih mojega imena . . . in zato vam ne bom pajac za scensko dopolnilo, gospod! Vključiti me boste morali v glavni program!

VALENTIN-MENEDŽER: No . . . saj, saj, seveda, nekaj bomo že napravili. Zato sem tukaj, gospod Valentin.

VALENTIN (*oživi*): Izkušen sem, gospod. Dolgoletna praksa. Improviziram, kot bi bral z lista . . .

VALENTIN-MENEDŽER: Ne dvomim, verjamem, prepričan sem. Razmislil bom vse možnosti.

VALENTIN (*(podjetno hodi sem in tja)*): Veste kaj, gospod . . . Sedite tjale. Samo za četrto ure . . . Pa vam kar pokažem nekaj svojih slavnih točk. Ne bo vam žal . . .

VALENTIN-MENEDŽER: Prav. Ampak res samo za četrto ure. Mene preganja čas že od rojstva.

VALENTIN: Še hvaležna mi bosta, vi, šef agitpropa cirkusa, in moj sin direktor. Pošteni klovni so cirkusu mnogo bolj potrebni kakor pa slepilni rokohitrci, požiralci ognja, metalci nožev in kar je še podobnih domišljavcev!

Valentin se z otroško vnemo požene k zrcalu na mizici. Na obraz naglo in spretno našminka skico mežnarske maske. Med maskiranjem govori.

VALENTIN: Ne boste pokadili niti ene cigarete . . . in že bom pripravljen.

VALENTIN-MENEDŽER: Gospod Valentin, angažma je sklenjena stvar. Mudi se mi. Zares se mi mudi. Menedžerju cirkusa se zmeraj mudi . . .

ker moramo angažirati vedno novne in nove čarovnike, da z novimi triki obdržijo cirkuške množice na naših sedežih. Zato pohitite, prosim.

Valentin pograbi kitaro in že recitativno poje song.

VALENTIN (*poje*):

Če klovn noče iz arene,
si masko tákole nadene:
oko naj bo navzgor zavito,
res ne preveč, a izrazito,
v kotičkih ust smehlaj vedéčen,
navzgor predan, do nižjih tečen.
In nos imej — kot policaj,
uho — odprto na stežaj . . .
Če šef ne odobri poante,
natresaj publiki le kvante,
ta kvantum kvante ti pomaga,
da publika se krohota,
da šala sred poti omaga,
da šef vseeno prav ima
S tem volk je sit in koza cela,
a klovn ne spodijo z dela!

VALENTIN-MENEDŽER: Vaše besedilo je malce zagrenjeno in čudno . . .

Valentin si pri zrcalu naglo obriše mežnarsko masko in pri tem govori.

VALENTIN: Se vam zdi? Meni ne!

VALENTIN-MENEDŽER: Svetujem vam, da bi rahlo upoštevali mojo rahlo pripombo, posebno kadar boste izbirali točke za naš program.

Valentin z zaničujočim nasmeškom presliši menedžerjevo opozorilo. Hitro si obesi okrog vratu kitaro, klovnsko gibéno skoči v kot in pobere dve maski: milo, smehljaóo se masko in mrko, surovo masko. Milo si natakne spredaj na obraz, mrko pa zadaj na teme. Sede na enega od stolov, ki je vrtljiv, in se na njem spretno vrti, kot zahteva smisel songovega teksta, da njegova Janusova glava kaže publiki zdaj milo, zdaj mrko masko. Recitativno petje spremlja z akordi kitare.

VALENTIN (*poje*):

Premnogi cirkus tistemu se laska,
ki skriva tale ga sodobna maska:
živi, bratec, vrtoglavo,
z dvojno Janusovo glavo . . .
Spredaj angel, zadaj vrag,
spredaj v kuti, zadaj nag,
spredaj ustrežljiv gospod,
zadaj zamerljiv falot,
spredaj sveti zakramenti,
zadaj trojni alimenti,

spredaj Marxov Kapital,
zadaj lastni kapital,
spred in zad pa ta opazka:
taka kapitalna maska,
na človeški maškaradi,
blizu — prvi je nagradi.

Odloži kitaro in maske.

VALENTIN-MENEDŽER: Tale vaš song o maskah preveč posplošuje, dragi gospod!

VALENTIN: Maska pedagoga vam ne leži, preljubeznivi gospod! Masko dol, gospod! Vsi maske dol! Nerodna reč, kajne, slavni publikum?

VALENTIN-MENEDŽER: Dober prehod v improvizacijo . . .

Valentin prestopica nekaj korakov in se nenadoma ustavi, kot da je nekoga srečal.

VALENTIN: Ho, ho, gospod . . . Sneli ste masko . . . in zdaj ste — brez obraza. Revček. Zares se mi smilite. Molil bom za vas. Samo povejte — h kateremu bogu? Kateri bog je vaš? Saj veste, danes je bogov kot listja in trave . . . pa se človek lahko zmoti . . . in potem sploh ne ve, katerega boga bi molil, da se ne bi zameril — njegovi konkurenci. (*Se okrene k drugemu prividu.*) Ej, vi. Da, vi gospod. Nabrita rihta. Ukradli ste obraz svojega šefa . . . si ga nataknil in zdaj s to masko plezate navzgor . . . Aplavz zaslužite! Ne za grdo krajo. Zato, ker med mnogimi, vam podobnimi, plezate navzgor najbolj spretno. Aplavz za to masko, slavni publikum. (*Se okrene h tretjemu prividu.*) Ha, ha, ha. Dober dan, Micka . . . Se čudiš, da sem te spoznal, čeprav si se skrila pod masko jare gospe? Vse zaman, Micka. Spoznal sem te po kmečki, racasti hoji in po močnih členkih. In še zmeraj od petá do glave dišiš po slami. Zakaj te je sram, da si bila krepka, dobra kmečka punca? To je grdo! Pod masko jare gospe nisi prav nič »damska« — ampak samo *smešna!*

VALENTIN-MENEDŽER: Zadostuje, gospod Valentin!

VALENTIN: Rad bi vam pokazal še točko z violino, ki je . . .

VALENTIN-MENEDŽER: Rekel sem, da zadostuje! Mudi se mi! Zares se mi mudi!

VALENTIN: A tako. Seveda . . . Mudi se vam. Razumem, oprostite . . . Starci smo vsiljivi, muhasti, tečni . . . (*tihó*) . . . bolj ko si star, bolj se ljudem okrog tebe . . . zmeraj nekam mudi . . .

VALENTIN-MENEDŽER (*brezdušno površno*): No, no, nikar . . . Ne, ne, gospod Valentin, saj ni tako hudo. Kaj hočete, tehnika, avtomobili, živčna naglica. Naš čas nima časa. No, in zdaj gospod, se lepo po moško dogovoriva. Slavnostna premiera bo na pustni torek ob 9. zvečer. Ob 9. zjutraj bomo odpeljali vas in sploh in vse klovne v našo

centralno cirkuško areno. Torej na svidenje pojutrišnjem točno ob 9. dopoldne. Velja? Dogovorjeno? Boste pripravljeni?

VALENTIN: Zmeraj sem pripravljen, gospod . . .

VALENTIN-MENEDŽER (*kot plošča*): Lepo, sijajno, prekrasno, srečno, zdravo, pozdravljeni, nasvidenje, lahko noč, dobro spite . . .

Rdeč reflektor ugasne. Valentin igra, kot da spremlja menedžerja do vrat. Nato krikne za njim.

VALENTIN: Maska! Brezdušna maska!

Se spet povsem zgubi v druge spomine. Odsotno recitira.

Bila je huda noč. Kjer smo mi spali,
je veter zvrnil dimnik; in ječanje
so čuli v zraku, čudne smrtne krike,
glasovi grozni so prerokovali
požige divje . . .
požige . . .
divje požige . . .

Se zdrzne iz odsotnosti in gre od vrat počasi na sredjo odra in se ustavi v bližini zrcala.

VALENTIN: Veste, spoštovani gledalci . . . Ko je cirkuški menedžer odšel . . . so se mi v grlu — nenadoma — proti moji volji — začele nabirati solze . . . Jezno sem jih požiral. Grenke, kot prečrn čaj brez sladkorja. Ne, lepo dekle — hvala sicer, ampak nočem, da sočustvujete z mano! Ne vi, ne nihče! Sočustvovanje ljudi je zmeraj laž, dobrosrčna laž sicer, a laž vendarle. K hudiču vaše usmiljenje. Jokal sem iz jeze.

VALENTIN (*trpko, a trdo*): Tako je sojeno, moj stari . . . kraljem in klovnom . . .

Srce je grozd, ki v prešo pade . . .
Ko vina — trpkega kot brin —
iz preše zadnja kaplja kane,
srce je kepica tropin . . .

VALENTINOV GLAS: Sentimentalen postajaš! Sentimentalnih klovnov ne marajo!

VALENTIN (*se jezno zdrzne iz spominov*): Ti si kriv! Ti si me zapeljal v spomine! Nisem več sentimentalen klovn. Že dolgo ne več! Grizel bom! Grizel z resnico!! (*Gre proti publiku.*)

VALENTIN: Ko sem se nehal pogovarjati sam s sabo, je bil v moji sobi že neprijeten, sovražni mrak. Prestrašil sem se, da so moji živci dokončno odpovedali in se mi bo . . . bil sem ves poten. Hitro sem se preoblekel, šel sem v gostilno. Spil sem dvojni konjak. Prvi alkohol po desetih mesecih. Potem sem prišel sem . . . Oprostite, moral sem vam

tudi to prej povedati . . . ker . . . ker vse to tudi spada k predzgodovini
— tistega požara . . .

Se nenadoma spet zgubi v drug spomin in strastno govori.

VALENTIN: Proctor, za božjo voljo, viseli boste! To vendar ne gre! (Z *drugim glasom.*) Zakaj pa ne? To je vaš prvi čudež, da bom to zmoget. (*Spet z drugim glasom še bolj strastno.*) Nikar jim ne privoščiš solz, ko boš stopil pod vislice! Tvoje solze bi jim bile v užitek. Zdaj pokaži svojo čast, zdaj pokaži srce iz kamna in jih z njim pobij!

Se zdrzne iz odsotnosti in mirno govori publiki naprej.

Zazdelo se mi je, da sam sebe . . . gledam . . . v velikem zrcalu.

Valentin se postavi pred zrcalo tako, da publika vidi njegovo zrcalno podobo. Slišimo izmenoma njegov glas iz zrcala, posnet na trak, in njegov realni glas — kot da se pogovarjata Valentin v zrcalu in Valentin preda zrcalom.

VALENTINOV GLAS:

Vse dni med maskami živiš
in lastne se najbolj, bojiš . . .

VALENTIN (*tiho ponovi*): . . . in lastne se najbolj bojiš . . . (*glasneje*) . . . česa se bojiš, Valentin? Kadar ni ničesar več, se nimaš več česa bati . . . (*se nagne k zrcalu in vprašuje svojo zrcalno sliko*) Kaj? O čem mrmraš? Ne slišim te. Glasneje . . .

VALENTINOV GLAS: Mnogo mask si srečal. Mnogo si jih strgal z obrazov. Tudi s svojega . . . Čas je . . . da snameš še tisto zadnjo, nevidno, čisto majhno, drobceno masko . . .

VALENTIN (*trdo*): Katero?

VALENTINOV GLAS: Srce. Tudi srce je — maska. Čisto majhna maska, s stotimi obrazi, s tisoč očmi . . . Snemi jo, Valentin! Snemi to poslednjo masko!

VALENTIN (*grenko šaljivo*): Ne morem, šaljivec. Ne vidim je. Srce je najbolj nagajiva, mavrična maska, kar jih poznam. Kar naprej se je spreminjalo . . . kot zvedavo otroče.

VALENTINOV GLAS: Zdaj se ne več! Otrdelo je v svoj zadnji obraz . . . Gorelo je 13. oktobra 1954. leta. Malo pred polnočjo. Ogenj se je v hipu razrasel v požrešne, ogromne plamene. Tisto leto je bilo usodno. Moji prepiri s sinom direktorjem so postajali žolčni. Že skoraj takó kot prepiri enookkega Frenka. Ker sva se proti vse večjim napakam vsemogočne direkcije borila z enookim Frenkom skoraj sama . . . me je občutek nemoči grizel, kot rja železo . . . Vse večkrat sem preživel dneve, ko nisem zmoget ničesar. Ne zlobe ne dobrote ne poštenosti in ne laži, ne junaštva ne strahopetstva. Saj vsi poznate take dneve, kajne?

Preprosto te ni, čeprav dihaš, ješ in spiš. V takih dneh sem hudobno sam sebe tolažil, da se pameten in pošten človek sploh ne more uveljaviti . . . in da zmeraj uspevajo samo bedaki in barabe in ljudje brez hrbtenice in so značajneži pravzaprav duhovno omejeni. V takih dneh samega sebe sploh ne ceniš. Dokažeš si, da se nihče — kdor zares pozna samega sebe — ne more spoštovati. Po takih nemočnih, mevžastih urah sem seveda zmeraj opsoval samega sebe in sem naslednji dan še bolj odločno in hrupno kritiziral direkcijo in sina direktorja. Od jutra do večera sem hodil po cirkusu in stanovalnih vagonih in kričal vsem, ki so me hoteli poslušati, da postaja naš cirkus zakotni kabaret, da smo artisti najemniški delavci in potrošno meso, ki ga mečejo zverem ceste, in da postajajo moj sin direktor in vsa direkcija — navadni kriminalci! Zločinci!

Zaslišimo oster glas iz publike, posnet na magnetofon.

GLAS IZ DVORANE: Že spet pretiravate, neodgovornež! Se sploh zavedate, kako težko besedo ste izrekli??!

VALENTIN: Zavedam se, spoštovani gospod! Rekel sem — zločinci! Hvala, da ste me opozorili, kajti drugače bi najbrž v svojem pripovedovanju spet odtaval na stranpota . . . Vi ne veste, spoštovani gledalci, s kakšno muko, s kakšno jalovo voljo se že ves dan in ves ta večer borim, da ne bi zdrsnil z glavne ceste, ki brez ovinkov pelje naravnost do vzrokov, isker in vžigalic, ki so podnetile — tisti požar . . . Moj bog — kako grozljivo je gorelo . . . Kar pomislite, če bi *vam* zgorelo vse — prav vse — kar ste najbolj ljubili. Prve iskre — in ne samo lesket v očesu enookega Frenka — so se zasvetlikale v našem cirkuškem mraku takrat, ko je moj sin ukazal, *da morajo artisti na trapezu nastopati brez varovalne mreže pod trapezi*. Takrat sem pobesnel. Enooki Frenk pa je dobesedno ponorel. Na sestanku delovne skupnosti cirkusa sva mojemu sinu direktorju prvič vrgla v obraz, da trguje z življenji artistov in zato postaja kriminallec in da jaz ne bom molčal in bom v svojem programu grizel z resnico. *Enooki Frenk pa je tulil, da bo storil še kaj hujšega!* Sin je postal bled kot kreda, a odgovarjal je z ubijalskim, ciničnim šepetom. (*Rdeč reflektor osvetli fotelj.*)

GLAS (*cinično šepetaje*): Grizel boš z resnico? Resnica je zmeraj na smrt dolgočasna, dragi donkihotski oče! Z resnico publike ne boš privabil v areno! Ljudje resnice ne marajo!

VALENTIN: In ti zato misliš, da boš publiko — ki nas katastrofalno zapušča, privabil nazaj v areno z zločinskim ponujanjem možnosti — da bo mogoče videla, kako se na trdih tleh raztrešči mlad človek v krvavo kašo, če prosto pade z višine dvajsetih metrov?! Podlo si izdal človeška načela našega novega cirkuškega programa!

GLAS: Le kaj naj v današnjem neromantičnem svetu počnem s tvojimi romantičnimi očitki? Solzava popevka o humani ljubezni do človeštva

je le nujna, večna laž, dragi oče! Ljudje le s frazami ljubimo svoje bližnje, le s frazami se borimo za lepšo prihodnost srečnega človeka, ki ga nikoli ne bomo videli in ki ne bo nič vedel o meni in bo umrl kot mi vsi in tako naprej, iz roda v rod, do večnosti. Le kaj naj bi izboljšala moja dobrota, če v primeri z večnostjo ne traja niti sekundo sekunde?

VALENTIN: Zaradi želje po oblasti si postal ciničen kot surov pijanec!

GLAS: Ni mi za oblast. Želim si le to, kar z oblastjo pridobim in česar brez oblasti nikoli ne bi dobil. In to je — neodvisen, miren občutek moči!

VALENTIN: Moč vedno spremeni močne — v svoje sužnje!

GLAS: Narobe — zanesljiva gotovost, da si najmočnejši — to je največja možna svoboda. Ker sem močan, sem tudi miren. Miren oboroženec redko strelja. Če bi vzel revolver v roke ti, nemirni idealist — moj bog, kako bi pokalo.

VALENTIN: S tole klavno demagoško logiko in piškavim humorjem to-lažiš le svojo vest.

GLAS: Tenkovestni ljudje so bolniki! Jaz pa sem zdrav kot dren!

VALENTIN: Mogoče telesno, duševno pa ne!. Že zato ne, ker se je že kmalu potem, ko si postal direktor — spremenil *tvoj smeh!* Smeh razkrinkava. Včasih je celo modrijanov smeh zoprni. Za smeh je potrebna odkritosrčnost — a ti nisi bil več odkritosrčen. Za smeh je potrebna dobrodušnost, a ti — če si se že zasmel — si se zasmel iz hudobije. Prav tvoj smeh mi je povedal, kdaj si nehal biti vsakdanji človek.

GLAS (*ironično*): Smeh je nepodkupljivo zrcalo duše, kajne, zastareli humanistični očka?

VALENTIN: Takó je — kljub svoji ceneni ironiji. Samo smeh na rdečih otroških licih sije čisto kot od sonca presijan mak. Na tvojih licih, sin, otroški smeh ne bo sijal nikoli več.

Rdeč reflektor ugasne. Valentin gre proti publikli, a ko je že na robu odra, prične nenadoma odsotno kričati citat, ki ni v nobeni neposredni zvezi z osnovno zgodbo.

VALENTIN (*kriči*): Pravim vam . . . ste gluhi? . . . pravim — bog je mrtev. Ogenj . . . ogenj gori. Slišim Luciferjevo kopito, vidim njegov nečisti obraz. In to je moj in vaš obraz, Danforth. Jaz odlašam in vi se bojite, da bi potegnili ljudi iz nevednosti. Bog strašno kaznuje ljudi najine vrste. Gorela bova, Danforth, skupaj bova gorela . . .

Se zdrzne iz odsotnosti in prične spet mirno govoriti publikli.

VALENTIN: Potem se je zgodilo. Naš najboljši artist, triindvajsetletni Črni kondor, je 9. aprila 1954 . . . leta . . . No, preden vam bom zmogel zgoščeno in jasno povedati, kaj se je pripetilo Črnemu kondorju in sploh, kakšno je bilo razpoloženje — v zvezi s tem — v našem cirkusu

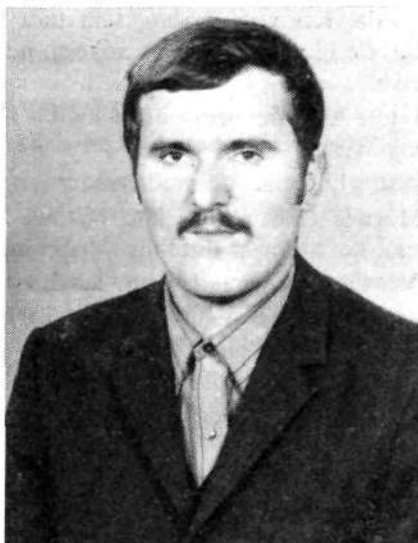
— se moram poprej čisto preprosto — malo odpočiti. S tem svojim živčnim pripovedovanjem sem utrudil sebe in verjetno tudi vas . . .

Odhaja z odra skozi dvorano.

V gledališkem bifeju se bomo ob črni kavi ali ob čaši pijače vsi skupaj osvežili . . .

ODMOR

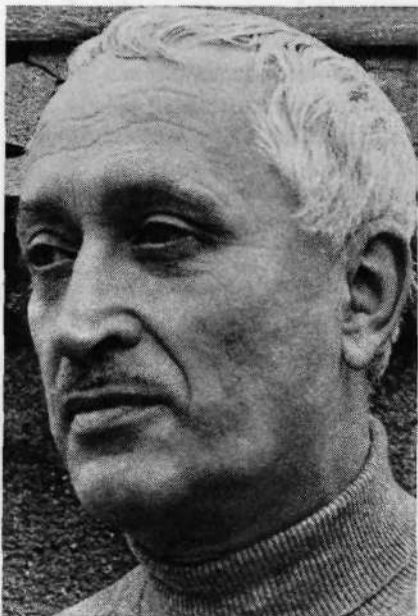
(Konec prihodnjič)

Janez Strehovec

Pesmi za na loterijo

ČRNA REKA   Bilo je med jetri in tetivo možgan.
 Utrip podzavesti je kriknil v krošnjo zavesti sveta.
 Polulan otrok se je zvrnil, kri, gnoj in dopoldanski vlak.
 Bilo je med tiri in mislijo barv in sanj . . .
 Takrat sem jo slišal.
 Takrat sem jo brodil:
 Črna reka je tisto, kar riše uboje in boje.
 Črna reka je tisto, kar nosi močvirja in hribe.
 Črna reka je tisto, kar bruha verige k človeku.
 Črna reka je tisto, kar umehurja falične pesmi.
 Črna reka je tisto, kar tiska besede odstopov.
 Črna reka je tisto, kar jaha zavest in oblake.
 Bilo je za majem in za narciso vseh knjig.
 Dotik in nasmeh je ugasnil v kočijo čeri:

Igor Torkar

Požar

(nadaljevanje in konec)

Ko je publika že na svojih sedežih, pride skozi dvorano na oder še Valentin. Sede na rampo odra in si natakne na roko veliko, lepo žensko lutko z dolgimi, zlatimi lasmi. S to lutko igra in z njo vodi dialog tako, da z nižjim glasom govori svoje besede, z višjim glasom pa besede lutke.

VALENTIN:

Zakaj, moja lepa Kolombina,
pustiš, da tavam po zemlji?
O, daj, da se vzpnem na konja,
na belca s krili, ki ga jezdiš ...

LUTKA:

Moj dragi, zvesti klovn,
krilati belec je iz vate,
ne bi naju vzdržal.
Res hočeš, da si zlomim vrat
in da umrem??

VALENTIN:

Daj, moja lepa Kolombina,
razpleti zame kite svojih zlatih las ...

LUTKA:

Ne pesnikuj! Kaj res ne vidiš,
da moji so lasje iz najlona??

VALENTIN:

Oprosti mi. Si res že pozabila,
da je ljubezen slepa?
Zakaj molčiš?
Ubil se bom ...

LUTKA:

Samó zaradi mojega molčanja?

- VALENTIN: Zakaj norčuješ se iz mene?
Kaj res želiš, da ti za vedno rečem — zbogom??
- LUTKA: Ne vem... Že greš? Za vedno??
Ojoj... kako bi rada zajokála...
pa kaj... kaj naj storim,
ko moje modre so oči — iz celuloida...

Valentin hip strmi mimo lutke, katero nato živčno spravi v žep, se čudno zasmije, vstane in prične z mrkim glasom pripovedovati publiku svojo zgodbo naprej...

VALENTIN: Pred odmorom sem vam rekel, da se je 9. aprila 1954 v našem cirkusu nekaj zgodilo... Na ta dan je naš najboljši artist Črni kondor padel s trapeza — *pod katerim ni bilo mreže*. Kup krvavega mesa. Dva metra vstran so ležala zrkla njegovih oči, ki jih je pritisk izstrelil iz lobanje. Javno tožilstvo je bilo brez moči. Moj lisjaški sin-direktor je predložil tožilstvu pismeno izjavo Črnega kondorja in vseh drugih artistov na trapezu, da jih direkcija nikoli ni silila, naj nastopajo brez mreže, in da so vsaj enkrat na teden *sami* želeli nastopati brez mreže, češ da s svojim življenjem lahko počnejo kar hočejo in da zanj odgovarjajo sami. Ko je direkcija — kljub smrti Črnega kondorja — omenjene izjave artistov izkoriščala naprej in je cirkus z nastopi brez mreže pod trapezi nadaljeval — artistom so le plače podvojili — sem bil več kot teden dni čudno gluha. Ne samo uho — vse telo mi je oglušelo. Otrpnil sem. Lahko bi mi s pletilno iglo predrl roko, ničesar ne bi čutil. Niti hrupnih protestov enookega Frenka nisem slišal. Sleherni beseda upora mi je zaradi *podzavestnega* strahu in groze obtičala v grhu. Ne smete pozabiti, spoštovani gledalci, kaj sem vam že v začetku povedal. Med artisti na trapezu je bila tudi moja hči in direktorjeva sestra — Srebrna ptica. Ne zlepa ne zgrda je nisem mogel prepričati... Tudi ona je podpisala tisto izjavo o mrežah in je nastopala na trapezu brez mreže tudi po smrti Črnega kondorja. Zaradi profesionalne solidarnosti s kolegi, ki so tvegali naprej samo zato, da jih ne bi bilo sram pred mrtvim prijateljem. Ni besed, spoštovani gledalci, s katerimi bi vam lahko vsaj približno povedal, kako sem vsak večer, ko je nastopala moja Srebrna ptica... vedno znova dobesedno zgorel do pepela... v plamenih nečloveškega strahu in živalskega besa. Kakšnih štirinajst dni po smrti Črnega kondorja sem se nekako odtajal. Led v žilah in grlu se mi je stopil. Zavedel sem se okolice. Znova sem se začel zaganjati — skupaj z enookim Frenkom — v sina, kot merjasec s sklonjeno glavo. Sin je naščuval name hijensko krdelo svojih vohunov in cenzorjev. Sleherni verz kupletov so mi pregriznili, v slehernem kotu so prisluškovali, kaj govorim.

Valentin nenadoma jezno skoči v kot in pobere veliko masko, ki ima zoprn hinavski smehljaj. Valentin masko besno natakne na naslonjalo stola.

VALENTIN: Ste spet prisluškovali?! Na sramotni kol vas bom nataknil, znani neznanec! Se čudite, da vas poznam? Ha, ha, ha! V mnogih krajih sem nastopal in povsod sem vas srečal. Različna obleka, različna postava, a vedno isti obraz — vaš obraz, spoštovani presojevalec in obrezovalec klovnov. Obrezovalec! Včasih s toaletnimi škarjicami, včasih pa kar s *sekiro*! Zasmehoval si moje točke, spletkaril si z mojim klovnskim ugledom: Kaj praviš? da naj bom vsaj na stara leta pameten? Bom. Ampak ne s tvojo, s svojo pametjo! Da, da, prav si slišal. Grizel bom z resnico! Zgini! Zgini s svojimi škarjicami in s svojo sekiro! Delo imam. Pripravljati se moram za nastop. Marš!!!

Valentin besno klofne masko, da odleti z naslonjala stola. Nato zgrabi kitaro in zapoje.

VALENTIN (*poje*): Zaprt je hrabri klovn v ječi črni,
a misel, ustvarjalna in bogata,
ki kdaj vzleti mu, kot metulj srebrni,
svobodna gre skoz vsa zaprta vrata . . .

A misel ustvarjalna in bogata,
ki kdaj vzleti mu kot metulj srebrni,
svobodna gre skoz vsa zaprta vrata.

VALENTIN (*trudno odloži kitaro*): Moj bog, same igle čutim v mesu . . . Tudi črna kava me ni osvežila. Kadar hoče človek — tako kot danes jaz — razsojati o prijatelju — recimo o enookem Frenku — ali sploh o kakšni stvari, ki je v zvezi z resničnim prijateljem . . . se hitro utruji. Ponavadi *prehitro*.

(*Sede k mizici, kratek molk.*) Ves dan sem ga čakal. Doma v sobi. In tudi tu — medtem ko sem vam govoril, sem ga v mislih čakal. Zdaj je že pozno. Najbrž ga ne bo. Ne, danes *sina* ne bo . . . Oprostite, spet sem odtaval na stranpot. Dovolite mi samo nekaj dimov fajfe, da se umirim . . . da znova zberem misel in moč . . . Ne bom več bežal — pred samim seboj. Šel bom po glavni cesti naravnost v tisti požar . . .

Se znova zgubi v spomine, ki niso v neposredni zvezi z osnovno zgodbo, ki jo pripoveduje . . .

VALENTIN (*besno*): Haha . . . ti boš skrbel zame s svojimi kilavimi sedemdesetimi dolarji na teden?! Pa tvoje ženske in tvoj avto in tvoje stanovanje, potlej pa še misliš skrbeti zame . . . Bog mi je priča, da nisem mogel danes naprej do Jonkersa. Gozdovi gorijo. Ne morem več voziti avta. Na obeh straneh ceste tudi grmovje — gori. Goriii . . .

Valentin se zdrzne, se zave okolice, a kljub temu še vedno odsotno izvleče fajfo, jo prepihnje in nato še iztrka ob mizo. Ob tem trkanju se zgubi v privid. Trkanje fajfe ob mizo se mu namreč nenadoma zazdi, kot da je nekdo potrkal po vratih.

VALENTIN: Naprej! (*glasneje*) Naprej, saj še ne spim ... (*tiho*) Vendar je prišel ... (*glasno*) Naprej, za božjo voljo ...

Valentin vstane, gre proti vratom, se vede in govori in potem sede, kot da je sin prišel in sedel nasproti k njegovi mizi.

VALENTIN: Pozdravljen, sin ... Vedel sem, da boš danes prišel. Sedi, sedi ... So ti dovolili obisk tudi izven uradnih ur, kajne? Veš ... upravnik me *spoštuje*. Tu imam izjemen položaj. Za božjo voljo, ne opravičuj se. Razumem, vem, da nimaš mnogo časa, ne zase, ne zame ... Vem, da je cirkus velik, saj sem bil med ustanovitelji. Upam, da tega nisi — pozabil. Odkar so te izvolili za direktorja, si ... No, no ... ne glej tako užaljeno. Saj ti ne zamerim. Zmeraj sem vedel, da si kljub vsemu ... dober fant. Veš od kdaj to vem? Ko sem te dal v šolo za dreserja zveri, si vzdržal samo sedem mesecev. Rekel si mi, da se ti zveri smilijo, da ne preneseš njihovega čudno užaljenega in hkrati prosečega pogleda. Vedel sem, da nisi strahopetec, zato sem verjel, da se ti zveri zares smilijo. Vidiš, od takrat vem ... vem, da si dober fant. O, kakšno kraljevsko večerjo si mi prinesel. Hvala, sin. Saj ne vem, s čem bi začel ... Piščanec, pršut, potica ... Kaj praviš? Da ne bi pojedel preveč naenkrat? Ne skrbi. Vem, da je za moj želodec bolje večkrat, pa po malem ... (*Valentin dvigne v roki črno fajfo in si jo srečen ogleduje.*) Tudi na pomarančo nisi pozabil ... Tole je jaffa pomaranča, kajne? Žlahtna ... brez pešk ... kot nalašč za usta — predčasnega upokojenca ...

Valentin spusti roko s fajfo na mizo, pri tem fajfa pade na tla. Ob glasnem zvoku se Valentin zdrzne, pobere fajfo in se zave realnosti. Kljub vsemu še vedno malo zmedeno pripravlja fajfo, tlači vanjo tobak in govori očitajoče trdo.

VALENTIN: Ne misli, da se mi blede, sin. Zgubljeni sin! Razločno vidim tole mizo. Razločno vidim, da mi nisi prinesel ničesar. Niti ene pomaranče. Vem, da se mojega rojstnega dneva še spomnil nisi. Zaman sem te zmeraj učil, da so — dober cirkus — *dobri ljudje!* Za tak cirkus sem dal vsa mlada leta in talent. Študiral sem program, pretepal se z davkarji in cenzorji, prodajal sem karte, risal plakate, bil sem zaprt zaradi preostrega jezika. A cirkus je šel naprej, ker smo bili klovn — *pravi*. Res klovn. Zdaj pa — kot slišim, sin — prave klovne vse bolj podcenjujejo, celo zasmehujejo ... in pustijo ... da se rinejo naprej samo nekakšni smešni pajaci! Ampak brez prave klovnske umetnosti je propadel še vsak cirkus. In če tega ne boš doumel, bo propadel tudi tvoj cirkus ... — naš cirkus! Saj dovoliš, sin, da rečem — *naš cirkus*. Pravico imam. Delal sem zanj ... in preveč sem ga ljubil in še ga ljubim ... da smem vsaj reči — naš cirkus? Kako? Praviš, da se ti mudi? Komu se mudi? Sinu ali direktorju? Obema, kajne? Vem, vem, nimate več časa za klovne. Kar pojdi, kar pojdi! (*Gre, kot da spremlja sina do vrat.*) Pojdi, baraba! Pozabi, da pravi klovn še živi. (*Trdo.*)

Zbogom! (*Publiki.*) Rad bi se vam opravičil. Vem, vem... Današnji ljudje tudi iskrena čustva zasmehujete in brž razglasite za jalovo sentimentalnost. Kaj hočete, kot predčasni upokojenec sem — nadležen paradoks. Pesimistični optimist sem. *Vem*, kakšen je moj sin in *vendar* sem ga čakal. Bedak, kajne, S tem sinom — potem, ko je z molkom dopuščal, da je njegova sestra in moja hči, Srebrna ptica, še naprej nastopala na trapezu brez mreže — nisem več govoril. In tudi on z mano ne. Svoje klovnske točke sem pričel spreminjati v železne ježe, ki so lezli direkcijski v drobovje. Enooki Frenk mi je pomagal. Spominjam se večera, ko me je sin ves besen poklical iz arene, kar sredi moje točke. Tisti večer sem pričel svoj program z ekstatičnim smejanjem in provokativnim kričanjem...

Valentin gre k steni v ozadju in nato podjetno klovnsko priteče nazaj, kot da je pritekel pod reflektorje arene in da se v vse smeri smeje in kriči.

VALENTIN: Ha, ha, ha! Ha, ha, ha. Pravi klovn še živi! Hura! Tudi brez cirkuških šefov je klovn živ in bo živ. Klovnji so neumrljivi. Hura!

Valentin steče po boben, nanj podjetno bobna in groteskno koraka na mestu.

VALENTIN: Bam-ber-bam-bam, bam-ber-bam-ber-bam, tra-ra-a-a... (*Neha bobnati.*) Klovn Valentin še živi. Specialist za maske. Spoštovani in slavni publikum. Moje nocojšnje, prvič izvajane točke... kaj ste rekli, gospod? Ne vi. Vi, gospod, v tretji vrsti. Glasneje, prosim. Aha. Da naj vam prej dokažem, če sem res specialist in svetovalc za maske? Prav, gospod. Z veseljem. Kaj ste po poklicu? Kaj? Kako-o-o? Morilec? Oho... Danes cvetoč poklic! In katero sorto umorov gojite? Umore delim v štiri skupine. Prvič — *kriminalni umori* — če ubije ropar bogataša, se pravi, ropar roparja ali politik politika, kar je isto. Drugič — *herojski umori* — če se grejo vojne heroji dveh ideologij, da potem zmeraj zmaga *tretja* ideologija: človekov živalski egoizem, koritarstvo in korupcija. V tretjo skupino prištevam — *humanistične umore*. Humanistični morilci ubijajo ljudi počasi, vsak dan malo: z ideologijo in z vero, s premajhnimi plačami in pokojninami, s službo in s poroko, s civilizacijo in motorizacijo in z lažjo in z resnico in z zlobo in z dobroto... počasi ubijajo. Humanistični morilci so najbolj perverzni. V četrto skupino uvrščam *športne umore* — če, recimo zaslužen cirkuški artist ali cirkuški direktor ubije svojo poštenost in moralo. Katere od teh štirih vrst umorov gojite vi, gospod? Katere?! Aha, se mi je kar zdelo. Športne umore! Čestitam, gospod. Zakaj vam čestitam? Ker smemo obsojati samo kriminalne, herojske in predvsem humanistične morilce. Športni morilec pa mori samo *svojo* vest in srce, pa nikogar drugega, in je ta umor zato samo njegova zasebna stvar. Grda, sramotna in podla sicer, a vendarle samo njegova. In če bom zdaj zavpil — Morilci so med nami! — sami presodite, ali spadate mednje ali ne! (*Zakriči.*) Morilci so med nami! Zaprite jih!

Zaslišimo velik aplavz, posnet na trak.

VALENTIN: Hvala, hvala, slavni publikum. Nehajte. Za navadno učiteljsko brbljanje o umorih pa res ne zaslužim takega aplavza . . . Kaj ste rekli, gospod? Da, vi . . . tule v prvi loži, v najdražji loži. Pravite, da za hinavsko namigovanje na nekakšne humanistične in športne umore, ki jih pri nas nikjer ni — zares ne zaslužim aplavza, ampak kaj drugega, manj prijetnega? Aha! Gotovo ste eden tistih, ki častijo politiko noja. Glavo v pesek, kajne? Po možnosti v zlat pesek! Prisegel bi, ugledni gospod v najdražji loži — da ste kakšen šef. Verjemite mi, slavni publikum, v mojem dolgem klovnskem življenju sem spoznal mnogo šefov. Podobni so si kot jajce jajcu, kot lisjak lisjaku. Vsi tiščijo glave v zlat pesek. In zato spadajo med številne grobarje našega cirkusa. Med tiste, ki jim bom zapel tole koračnico: (*Se spremlja z bobnom.*)

Mi nismo slavni več vojaki,
ki smo se tolkli za ljudi,
papirnate so naše čake,
in puška naša . . .

Valentin se nenadoma okrene in sunkoma pogleda čez ramo nazaj, kot da ga nekdo kliče iz arene.

VALENTIN: Kaj? Kdo me kliče? Direktor?? Zdaj, ko sem v areni, sredi svojega programa? Spoštovani publikum, potrpite samo trenutek. Takoj se vrnem . . . (*Zaupno šepeta publiki.*) . . . Najbrž je mojega sina, ki je direktor tega cirkusa, razjezila resnica o grobarjih. Resnica vse šefe vseh cirkusov zmeraj tako razjezi, da resnicoljubne klovne odpokličejo iz arene kar sredi programa. Upam, slavni publikum, da se bom takoj vrnil v areno. Prepričan sem, da bom sinu dopovedal, da bo naš cirkus . . . če v njem ne bomo pošteno in pogumno . . . itd. . . saj že vsi veste — kaj — a ne?

Valentin hitro odide z odra, a se že čez nekaj hipov vrne — ko si je zunaj hitro nataknil na obraz tako naturalistično in svojemu obrazu stoočstotno podobno masko, da tega sploh ne opazimo, posebno še ker Valentin obstane bolj v senci odra, ki naj se še malo zmrači. Valentin se je vrnil počasi in žalostno. Zgubljeno obrne veliko, vrtljivo zrcalo sredi odra, ki je zađaj, — velika lutka klovna v enakem belem kostumu kot Valentin — le brez glave. Valentin ostane v senci svojega dvojnika brez glave. Kot onemel kip negibno strmi v publiko. Pri tem slišimo samo njegov trudni glas, ki govori, kar Valentin misli.

VALENTINOV GLAS: Nisem ga prepričal. Ni me sicer odpoklical iz arene, rekel pa je, da svoj program lahko nadaljujem samo pod pogojem, če vas, slavni publikum . . . nikoli več ne bom vznemirjal z resnico . . . kajti resnica — je rekel — nas zapre v krog dejstev. V krogu pa ni nobenega kota, kamor bi se lahko skrili. Zato — je rekel — mora biti resnica našega cirkusa mnogokotnik . . . v katerem je dovolj kotov, po katerih se — kadar divja kakšna družbena nevihta

— lahko skrijemo in potuhnemo. Resnico, da smo morilci, ker pustimo, da nastopajo artisti na trapezu brez mreže — *je kratko in malo preslišal. (Tiše.)* O moj bog, sin... saj včasih nisi bil tak. Saj si se vendar — s prejšnjimi pokvarjenimi direktorji cirkusa — *ob moji rami* na smrt boril za resnico. Zdaj pa... Slabši si od tistih, ki smo jih pregnali iz naše arene! Ne, sin! Sredi tvoje mnogokotne resnice navdih poštenega klovna ugasne ali pa — zbeži drugam! Za beg sem že prestar... pa tudi... preveč pri srcu mi je še zmeraj in kljub vsemu... ta naš cirkus... *(Požira solze.)* Kaj pa počnete, slavni publikum? Vstajate? Saj, saj... kdo bi poslušal predčasno upokojenega klovna... Odhajate? *(Tiho.)* Vem, vem... Kmalu boste odšli za zmerom... Oziroma jaz bom odšel za zmerom... Saj to je isto... Srečno. Rad sem vas imel. Živel sem za vas. Samo za vas, slavni publikum... Srečno...

Valentin se zgane iz okamenele drže, gre korak naprej, a se znova umakne in obstane negibno. Govori votlo, tokrat posneto v odmevnici.

VALENTINOV GLAS: Moj bog, kako sem truden... Je bilo res — vse zaman? Dolga leta, večer za večerom v areni... Se je moj klovnski glas zares brez odmeva razblinil v praznino?

Valentin gre počasi v ospredje odra. Spotoma si počasi sname z obraza svoj lastni obraz, ga drži v levici, kot Hamlet lobanjo, in se z njim pogovarja.

VALENTIN: Obračunajva, Valentin... *(Grenko.)* ... Dolgo se nisi dokopal do tiste zadnje, neusmiljene modrosti. Šele zdaj, ko si truden in malce zloben, najbrž veš... da vsi tvoji nastopi niso nikomur koristili, da niso nikogar spreobrnil. Ja, ja, Valentin... Zdi se, da je bil tisti praklovn, ki nas je naredil iz blata — hudomušen cinik. Najbrž nam je dal pamet nalašč samo za to — da smo slabši od živali? Da resnico sicer iščemo, a po laži hrepenimo. Da v hrepenenju kopravimo po grehu... a v grehu kopravimo po hrepenenju. Ubogi moj Valentin... Sprhnele so vse tvoje sanje. Uračunal si se, Valentin! Revno je tvoje bogastvo! Hči Srebrna ptica, za katero se treseš, da bo padla s trapeza in se ubila, pa sin, ki ni več sin, ampak direktor, pa cirkus, ki ni več pravi cirkus. In k temu samo še nekoristno klovnstvo in... še malo življenja... Kupček tlečega pepela, ki bo kmalu ugasnil... in potem ga bo pozaba odpihnila. To je — vse...

Valentin v neuničljivem klovnskem in človeškem optimizmu nenadoma oživi. Klovnsko podjetno natakne svoj obraz na brezglavo lutko svojega dvojnika, katerega nato s fantovsko prešernostjo dregne pod rebra in mu govori.

VALENTIN *(klovnsko šegavo)*: Vse? Kajne, stari, da to ni vse?? Le kdo zmeraj kvasi o zagrenjenih starih in mladih starih, ki so razdali mošnjo in dušo in so baje potem zapuščeni, osamljeni in zlobni? Takšni so samo jokavi mevžarji! Ti si pa... he-he... zvitež, Valentin. Spoznal si: čim več imaš, tem manj imaš. Zato si vse svoje... in še samega

sebe — *razdal* — ... in tebi, lisjak, je ostalo — najboljše: klovnsko srce, vesela volja, nora poštenost in poštena norost! Mar to ni mnogo? Mnogo je! Mnogo, največ ... ti moj srečni kralj brez kraljestva ...

Valentin se dvorjansko prikloni pred lutko svojega dvojnika in reče šaljivo slovesno, a tudi grenko.

VALENTIN: Vaše veličanstvo ... zaslužili ste poljub svojega klovna!

Valentin s pretresljivo vdanostjo počasi poljubi masko svojega lastnega obraza na lutki dvojnika, pri tem pa mu iz oči prek lic polzijo solze. Nato prične počasi obračati vrtljivo lutko svojega dvojnika tako, da spet vidimo samo zrcalo. Pri tem vse tiše govori maski svojega lastnega obraza in sebi.

VALENTIN: Seveda, vaše veličanstvo ... kdo drug naj vas vdano in varno pospremi v vašo kraljevsko posteljo — če ne vaš zvesti klovn? Pst ... kralj želi k počitku ... Pst, srečni kralj brez kraljestva spi. Kralj Valentin spi. Naj spi. Naj si odpočije. Jutri bo klovn — spet kralj! Jutri bo novo kronanje — ker mora biti ... kajti kralj brez kraljestva je, kraljestva brez kralja-klovna pa ni ... (*Valentin je z zadnjimi stavki do kraja skrtil vrtljivo lutko, da vidimo zdaj samo zrcalo.*) Dobro spite, veličanstvo, in na svidenje ... — ne vem, kdaj ...

Valentin se zdrzne iz notranjega samogovora in gre naglo povsem na rampo in govori publikli.

VALENTIN: Vse to sem se pogovarjal — sam s seboj — že v garderobi, po tisti predstavi, ko me je sin direktor kar sredi mojega programa poklical iz arene. Tri dni zatem se je zgodilo — najhujše. Moja hči in direktorjeva sestra, Srebrna ptica, je padla s trapeza. Tudi ona je bila na mestu mrtva kot Črni kondor ...

Valentin se nenadoma povsem zgubi v daljnji spomin. Skloni se, kot da je dvignil iz posteljice svojo dveletno hčerko.

VALENTIN (*povsem odsotno in skoraj malo zmedeno*): No ... nasmej se očku ... Tako ... ja ... Ti, ti, tatica ... Kje si ukradla te oči ... ta dva koščka modrega neba, a? Korejka, Japonka moja mala ... Ni mamice. Mamica — je šla ... Kaj? Kaj bi rada? Letela? Kot ptička? (*Valentin ziblje prividno dete in ga v polkrogu dviguje.*) Din — donk, dink — donk, punčka — ptička, punčka — ptička — frrrr, ptička srebrna — frr, frrr, ptička srebrna ...

Nenadoma z drugačnim, prepirljivim glasom.

Saj stojite prav pri izhodu, in ko se bo avtobus ustavil, boste lahko izstopili, zato se vam ni treba prerivati kot merjasec skozi grmovje! Stopili ste mi na nogo, prekleto ... Kot kakšen nilski konj! Kaj čvete? Da naj zaprem gobec, ker mi smrdi iz želodca? Meni od nikoder ne smrdi, spoštovani gospod! Ste brez nosa ali kaj? Ne vohate, da se smodijo gumice zavor? Sprevodnik, ustavite avtobus, če nočete, da bo

začel goreti? Sicer pa, k hudiču, vi, nilski konj in sprevodnik! In vsi skupaj! Na prvi postaji izstopim. Takoj za tem naj se zavore kar vnamejo in bog daj, da bi se v gorečem avtobusu vsi skupaj scvrli v smrdeče ocvirke! Žalnega venca, po katerega se peljem... ne bom položil na vaš grob...

Valentin se nenadoma zdrzne iz daljnih spominov in govori z mrko stvarnim glasom naprej publiki.

VALENTIN: Moja Srebrna ptica se je ubila 13. oktobra 1954. Pred pulmani direkcije so izbruhnile divje demonstracije vseh uslužbencev cirkusa. Enooki Frenk je s kamni razbil šipe. Ko sem potem — ko je policija izpraznila cirkus — gledal svojo hčer... spremenjeno v krvavo brozgo... sem naravnost fizično čutil, kako se mi v prsih srce spreminja v oglat kamen... Strmel sem v prazne zelene klopi, v rjave jambore... v sinje modro platneno streho... in nenadoma sem vse to gledal kot nekaj svojega in nisem več dvomil o svoji moči. Vi ne veste, kakšna sladko-boleča strast ti nabrekne žile telesa in duše, kadar dvom iz sebe spodiš! Zavlekel sem se nekam na tla pod prazne zelene sedeže. Zdelo se mi je, da sem se skrtil v zeleno grmovje, kjer lahko varno vse premisliš. Čudno je — da kljub živalskemu besu, ki je molčal v meni kot prežeča zver — nisem najprej razmišljal o drugih, ampak o sebi. Zlobno sem rezal samega sebe. Povedal sem si naravnost v obraz, da nisem izjemno nadarjen klovn, da nisem posebno pameten, da nisem posebno dober in je moj altruizem le najbolj pretkan egoizem. In še in še. Slekel sem se do golega in bičal sem se do solz takó dolgo, da je v meni prežeča zver besa zarenčala. Potem se je neslišno dvignila, a se je hip nato spet potuhnila v prežečo držo, zarjovela in z mačjim skokom planila — *iz mene*. Zaman sem stekel za njo, da bi jo ujel in priklenil. Ušla mi je... Plazila se je med pulmani in iskala in ždela v senčnih kotih in prežala — na mojega sina... oziroma na direktorja... Njega pa ni bilo od nikoder — hvala bogu... Uslužbenci so medtem še vedno demonstrirali, kričali in metali kamenje v pulmane direkcije. V tem divjem hrupu je nenadoma izbruhnil — *požar*. Gorel je — *naš cirkus!* Okrog polnoči... se pravi... gledalcev v njem ni bilo... Vsi smo begali naokrog, zmedeni, pretreseni... Enooki Frenk je strmel v ogenj molče, s trmasto stisnjenimi ustnicami. Zgorelo je vse, za kar smo se borili, zgorelo je naše, moje delo...

Valentin, ki je govoril zadnje stavke malo živčno, podzavestno vključi magnetofon. Hkrati se scena malo zatemni. Spet slišimo, kot v začetku, posnete šume požara in migotanje lis bele svetlobe.

VALENTIN (kriči): Naša... moja platnena streha je bila v hipu en sam ogromen plamen, ki je žgal črn trebuh neba. In vse... vse je gorelo... s pekočimi zublji je ječalo in se rušilo in prasketalo — v mojem drobovju in gorelo mi je v glavi in v srcu, ki je zgorelo v košček črnega oglja. (*Še bolj zakriči.*) Ne! Ne!

Valentin plane in ustavi magnetofon. Tudi bele lise svetlobe prenehajo migotati. Scena se spet bolj osvetli. Valentin si oddihuje in si briše pot z obraza.

VALENTIN: Enookega Frenka so takoj po požaru zaprli. Vendar so ga morali izpustiti — zaradi pomanjkanja dokazov. Preiskava še do danes ni mogla zanesljivo ugotoviti, ali je izbruhnil požar po nesreči — zaradi kratkega stika ali česa podobnega — ali ga je kdo namerno podtaknil. Nov cirkus so postavili neverjetno hitro. (*Ironično.*) Saj so ga lahko! Zvlekli so namreč od vsepovsod na kup staro platno, trhle jambore, polomljene sedeže, oguljen inventar in oguljen program, ki je sramotno izdajstvo tistega našega programa, na katerega smo prisegali pred petindvajsetimi leti, ko smo si priborili in ustanovili nov in kvaliteten cirkus, našo Zlato areno. Nastopal sem še deset mesecev, v sramoto pokrpani Zlati areni, ki ni več zlata, ampak kvečjemu siva. Moje klovske točke so postajale vse bolj žolčne in strupene. Priznam, preveč žolčne in preveč strupene. Upokojili so me. Predčasno. In zdaj . . . diham, jem, kadim, spim. Sam. Vse dni enako. Tako kot danes. Životarim in — popuščam! Da — *popuščam*, prekleto! Drugače danes dopoldne ne bi bil sprejel povabila tistega gobezdavega menedžerja pokrpane Zlate arene, naj znova nastopim. Sprejel sem povabilo, čeprav vnaprej vem, kako bo. Povem vam, kako bo. Gobezdavi menedžer je rekel, da bo prišel pome na pustni torek zjutraj. Tisto jutro si bom obesil na roko nekaj mask — ki bi jih potreboval pri ponovnem nastopu. Okrog vratu si bom obesil še boben in kitaro. Nervozno bom pogledal na uro. V tem bo potrkalo na vrata: tok, tok, tok. Vstopil bo menedžer in jaz bom govoril z njim vzvišeno in malo jezno.

Valentin igra, kot da je vstopil menedžer, katerega tudi tokrat kar sam igra z drugačnim glasom.

VALENTIN (*podjetno*): Naprej. Kar vstopite, čakam vas! Mislil sem že, da vas ne bo, gospod menedžer. Enajst čez devet je že. Nisem navajen čakati, gospod menedžer. No, zdaj lahko gremo. Pripravljen sem.

VALENTIN MENEDŽER: Za božjo voljo, gospod Valentin, zakaj ste se pa kar napravili in maskirali?

VALENTIN: Ne razumem . . .

VALENTIN MENEDŽER: Pozabljivi postajate, gospod! Nastopajoči se zmeraj maskirajo šele pred nastopom! Vi bi se pa kar z masko kazali in važili in prevažali po mestu. Saj bi se vam ljudje *smejali!*

VALENTIN (*nenadoma s sveto jezo*): Zakaj smejali?! Saj to, kar imam na obrazu, ni maska! Saj niste angažirali upokojenca, ampak klovna, artista, umetnika Valentina! In to, kar vidite, gospod, je klovni Valentin! To je edina moja maska, ki ni maska. Maska umetnosti nikoli ni maska, gospod!

VALENTIN MENEDŽER (*mehanično in grobo*): Ne razumem vaših paradoksov in fint in sentenc! Sicer je pa tako in tako in sploh vseeno. Prišel sem vam namreč povedat, kako bi rekel, težko mi je, žal mi je,

obžalujem, gospod Valentin . . . Zmanjšali, skrčili, obrezali smo proračun, zato smo morali skrčiti in obrezati tudi program našega novega spektakla in zato smo brisali iz programa vse stare klovne — ki so pravzaprav — če govorim odkrito — nekako zaostali za našim novim specifično naprednim, odrešujočim programom.

VALENTIN (*grenko, odsotno*): A tako . . . Saj, saj . . . (*Mrmra.*) Upravičeno zmeraj bolj dvomim . . . da bo program v pokrpani Zlati areni — sploh še kdaj — *pravi cirkuški program.*

VALENTIN MENEDŽER: Ponavljam. Težko mi je, žal mi je, obžalujem, pozdravljeni, z bogom, srečno. Mogoče kdaj drugič. *Za zdaj vas ne potrebujemo!*

Valentin se prične nenadoma smejati v čudni mešanici jeze, razočaranja in žalosti. Nato v svojem grlu smeh zadavi in gre povsem na rampo ter grenko govori publikli.

VALENTIN: Ste ga slišali? Rekel je: Za zdaj vas ne potrebujemo! — Vem, vem, poštenih klovnov naš pokrpani cirkus ne potrebuje več. Nikomur nisem več potreben! Ampak zato ne bom sentimentalno javkal! Kričal bom: Brez klovnov-umetnikov bo naš cirkus propadel! — To bom kričal do smrti! In prekleto malo mi je mar, če sem že ves večer nadležen tudi vam!

Znova se zgubi v druge spomine. Govori že kar histerično prepričljivo.

VALENTIN: Ja, ja, vem. Vsi vemo — lepa si! Ampak lepa, dobra, prava Kolombina kljub temu ne boš nikoli! Ne boš me preslepila . . . čeprav mi posojaš svoje mlado telo, ki je brez napake . . . Napaka je v tvoji dušici, mrha: S prvim klovnom cirkusa se valjaš po postelji iz koristljubja in ne zaradi ljubezni! Če bi me zares ljubila . . . bi ti, recimo . . . hahaha . . . ne šlo na živce — moje potenje. Res je, prav imaš, niti z besedico mi tega še nisi očitala. Ampak neprestano me molče brišeš z brisačo! Potim se, prekleto . . . in kaj potem? V cirkuškem vagonu s pločevinasto streho, avgusta meseca pri 35⁰ C v senci, ob treh popoldne! Takoj po kosilu bi se svinjsko potil tudi tvoj osemnajstletni prodajaleček sadnih sokov med cirkuškimi sedeži. Poglej, pobožaj, mrha, spet sem ves poten! Polži, če me ljubiš! Hahaha . . . Ne moreš, a? Zgini! Z brisačo se znam obrisati tudi sam! Zgini! Ne bom se nehal potiti . . . (*Tišje, zase.*) Tudi kadar nisem s teboj, sem vse večkrat naenkrat ves poten. Vse se mi hudobno lepi na kožo . . .

Se spet zave okolice in prične govoriti publikli, kar malce prepirljivo.

VALENTIN: Nočem, da bi se komurkoli smilil, da veste!! Še sam sebi se ne zmorem več zasmiliti. Ne verjamem ne sebi ne vam ničesar več. Bom že sam dodihal življenje, ki mi je bilo odrejeno. Priznavam Boga in hudiča! Pravzaprav priznavam njuno nespremenljivost. Nikogar več niti ne ljubim niti ne sovražim — ali z drugimi besedami — nikogar več se ne bojim. Zato vam bom mirno povedal tudi to, česar nisem povedal

še nikomur. Ko je v tistem požaru vse, kar sem ljubil, neusmiljeno gorelo in — zgorelo — je v meni zagorela — groza . . .

Ko izreče Valentin besedo groza, ga osvetli od zgoraj skoraj navpično navzdol stožec močne zelene svetlobe, ki ga obarva — ker je oblečen v bel kostum — vsega zeleno.

VALENTIN (*ves zelen*): V tej grozi sem s peklenko jasnostjo v sekundi preživel in videl vse, kar sem počel — tik *pred* požarom. V hrupu demonstracij — vsi uslužbenci so še kričali okrog pulmana direkcije — se je enooki Frenk odtihotapil v prazen cirkus, kjer so bile luči že pogašene. S strahom sem mu skrivaj sledil. Frenk je — z orokavičeno roko — zlil kanto bencina, katero si je najbrž že pripravil — po platnu šotora. Nato je prižgal vžigalico, prav v hipu, ko sem pritekkel do njega. Bleda svetloba prižgane vžigalice je v temi — kot prestrašena — trepetala na najinih obrazih, ko sva nekaj hipov strmela drug v drugega. Nato je enooki Frenk tiho zaklel: Kljub vsemu, porkamadona — *ne morem . . . Vrgel je vžigalico na tla in neslišno izginil iz šotora.* Frenkova vžigalica je na tleh — v bližini platnene stene — še nekaj hipov gorela. Nisem je pohodil. Ugasnila je sama . . . Potem . . . brez moje volje — in prisežem — brez sleherne misli v glavi in brez sleherne jeze ali sovraštva v srcu — sem v *sekundi* popolnoma *mehanično* prižgal — svojo vžigalico. Položil sem jo na kamen ob platnu, prepojenem z bencinom. Nato sem zbežal iz šotora, se pomešal med demonstrante in kričal z njimi proti direkciji. Moj alibi je bil zadosten. Minuto, dve za tem je bil že ves šotor v plamenih. Požigalec sem torej *jaz!* Še zdaj ne znam in najbrž nikoli ne bom znal — ne sebi, ne vam — razložiti . . . kako da sem v hipu zmožegal zažgati . . . *sam svoje lastno delo, napore, vero . . .* Enooki Frenk je mogoče mislil, da je požar izbruhnil zaradi njegove vžigalice, ker je na tleh še malo gorela v bližini platna. Oba sva molčala — tisto noč in vsa leta potem — kot grob . . . Molčim tudi sam sebi. To je dokaz . . . da sem pravzaprav podel človek. Podel zato, ker sem si dolgo lagal . . . češ, možno je, da je platno šotora osmodila že Frenkova vžigalica . . .

Valentin nenadoma odločno stopi iz stožca zelene svetlobe, da je spet ves bel. To spreminjanje njegove barve naj nekako ponazoruje njegov notranji boj med dobrim in slabim. Zeleni Valentin je slabši del, beli Valentin je boljši del Valentina.

VALENTIN (*ves bel*): Ne, nisem podlež! Konec koncev sploh ni važno, odkod moč in katera moč — moja ali Frenkova — je za hip zganila roko, ki je prižgala vžigalico. Bolj važno in odločilno je vprašanje: Ali je prav ali ni prav, da sem zažgal našo Zlato areno? Na to vprašanje odgovarjam sebi in vam: Prav je, kar sem storil! Prav je zato, ker je Zlata arena izdala človeška načela cirkuškega programa, na katera smo prisegali ob ustanovitvi, in ker je postala — morišče svojih lastnih, najbolj kvalitetnih artistov in ustanoviteljev. In ker vsega tega dolga

leta nisem mogel preprečiti zlepa, s prepričevanjem in poštenim klovn-skim delom v areni — sem smel uporabiti nasilje, s katerim nisem zažgal Zlate arene, ampak morišče človečnosti in kvalitete!

Valentin stopi spet v stožec zelene svetlobe.

VALENTIN (*ves zelen*): Lažeš! Zažgal si zaradi *osebne prizadetosti!* Ker je padla s trapeza, pod katerim ni bilo mreže, tvoja hči!! Samo ta smrt ti je potisnila v roko vžigalico! Zakaj pa nisi zažgal cirkusa že takrat, ko se je ubil Črni kondor? Ti nisi ljubil cirkusa, ampak svojo hčer! Hinavec!

Valentin plane iz stožca zelene svetlobe, da je spet ves bel.

VALENTIN (*ves bel*): Prepričan sem bil, da bo smrt mladega Črnega kondorja tako pretresla direkcijo, da bo spet dovolila mreže pod trapezi.

Valentin stopi v zeleno luč.

VALENTIN (*ves zelen*): Veš kaj je tvoj požig? (*Ironično.*) Padec tvoje človečnosti in tvojega razuma! Samoljubno bičanje in *povzdigovanje* samega sebe hkrati!

Valentin stopi iz stožca zelene svetlobe, da je spet ves bel.

VALENTIN (*ves bel*): Cinik! Ne bom ti odgovarjal! Samo ponavljam: Ne kesam se, da sem zažgal! Za požig ne zaslužim kazni, ampak medaljo. (*Krikne.*) Razumeš, medaljo! Ljudi lahko odrešiš trhlega cirkusa samo tako, da ga zažgeš in na pogorišču postaviš novega, boljšega!

Valentin znova stopi v stožec zelene luči.

VALENTIN (*ves zelen, se satansko krohota*): Ha, ha, ha — Idealist! Odrešenik! Popravljalec sveta! Soustanavljal sem že dva velika, lepa cirkusa — a oba sta pričela gniti! Tudi sleherni »nov in boljši« cirkus — kot praviš ti — prične prej ali slej gniti! Ne, ne, dragi moj, požig cirkusa je — in bo vekomaj — jalov posel! Tudi z nasiljem pravice in poštenosti ne boš poboljšal nobenega cirkusa, kajti cirkus je zmeraj — *cirkus posedujočih in močnih!* Nisem več sentimentalni hlapec Jernej! K hudiču hlapci in gospodarji! Naj živijo mimo mene — kakor vejo in morejo! Nikoli več ne bom podtaknil goreče vžigalice!

Valentin plane iz zelene svetlobe v belo.

VALENTIN (*ves bel*): In to je edino prav. Ne misli, da sicer ne razumem tvoje osebne pravice, vendar noben človek zaradi osebne pravice ne sme s puško ne s požarom uničevati česarkoli.

Valentin z besom stopi nazaj v zeleno luč.

VALENTIN (*ves zelen*): Bedak! (*Cinično.*) Saj trdim isto! Saj ti vendar ves čas govorim, da ne verjamem več v odrešilnost nasilja v imenu pravice, poštenosti in dobrote!

Valentin gre na rampo, a zelen reflektor ga spremlja, tako da ostane do konca ves zelen.

VALENTIN (*ves zelen*): In zato, spoštovani moralisti, pedagogi in duhovni vseh barv . . . No, kaj mislite, da vam bom rekel? Samo tole. Nihče me nima pravice ne obsoditi ne kaznovati — ne obžalovati! Moje srce je obrasla slonova koža. Tudi puščica kazni, ki jo je tako imenovana tragična usoda izstrelila naravnost v moje srce — je ob njegovi slonovi koži spodrsnila in padla na tla. Mojemu sinu direktorju je namreč — ko je — priznam, pogumno — gasil *svoj* goreči cirkus, padel na téme jambor in ga — ubil. Ko je že gorelo, se je tudi v sinu spet prebudila stara, poštena ljubezen do našega cirkusa. Hrabro je gasil, priznam — ampak jaz kljub temu — ne znam več jokati . . . Nimam več solz za nikogar! Zadnje solze sem pogoltnil in požrl, ko sem gledal na tleh pod trapezom krvavo brozgo, ki je bila minuto pred tem še moja hči, Srebrna ptica . . . Ne! Za nikogar se ne bom več napihoval! Samo še živel bom v svetu, *kakršen je in zmeraj bo*. Kratko in malo, dihal, jedel, kadil, spal do smrti in nič drugega. Nič drugega! Nikoli več! Kaj pravite, mladi mož? Da, vi v zadnji vrsti! Da je to, kar govorim, sramotno in človeka nevredno?! Pokažite mi človeka!! Da tako govorim — in da sem prepričan o tem, kar govorim, je kriv svet, v katerem živim! Se pravi, vi, vi vsi — odrešeniki in prometniki človeštva! In če ste me že pripravili do tega, da tako govorim . . . da moram tako govoriti . . . — ali — da jecljam . . . — dajte, dokončajte svoje delo! Vem, da je med vami najmanj petina — oboroženih. To so tisti, zaradi katerih sem tak, kakršen sem. Tisti, ki ste srce — iztrgali iz svojih prsi in ste na njegovo mesto vstavili majhen, črn browning, ker z njim varneje živite kakor s srcem!

Valentin mogočno stoji kot pogumen talec pred puškami.

VALENTIN: No, dajte! Če ste rekli A, recite še B! No . . . V imenu katerega novega, človeštvo odrešujočega cirkusa me boste pokončali do kraja?! Čakam! Streljajte! Kaznujte! Odrešujte!!

Iz dvorane nenadoma počí oster strel, Valentin se zgrudi. Takoj po streli se vključi tudi magnetofon, da tretjič slišimo — zdaj fortissimo — šume požara in beganje svetlobnih lis po odru in po Valentinu.

VALENTIN (*hrope*): Zmeraj znova gori . . . In . . . in . . . zmeraj znova . . . vse zgori . . . (*Umre.*)

K o n e c

VSEM
NAROČNIKOM
BRAVCEM
IN
PRIJATELJEM

ŽELITA

srečno in uspešno 1972

UREDNIŠKI SVET
IN
UREDNIŠKI ODBOR SODOBNOSTI

Tistim pa
ki ob naših številkah
zaradi česarkoli
(neupravičeno) kremžijo obraz
želi še posebej
vsaj malo več dobre volje
glavni in odgovorni urednik
pošteno utrujen
od poštenega dela v letu 1971

POPRAVEK

V prejšnji (11) številki se nam je v drami Požar Igorja Torkarja zgodila neprijetna napaka, na straneh 1128 in 1129 se je zamešal del stavka tako, da je vsebina zmaličena. Na strani 1128 sledi 17. vrstici od spodaj navzgor (»laž sicer, a laž vendarle. K hudiču vaše usmiljenje. Jokal sem iz jeze.«) celoten pasus od 10. vrstice od zgoraj navzdol na strani 1129 (»Zdelo se mi je, da sem sebe ... gledam ... v velikem zrcalu.«) pa do 9. vrstice od spodaj navzgor na isti strani (»VALENTIN: Zdaj se ne več! Otrdelo je v svoj zadnji obraz ...«)

Avtorju in bravcem se za nastalo napako iskreno opravičujemo.